

Públic

LES CONSEQÜÈNCIES DE L'ESCÀS PODER DE LA DONA A ESPANYA

Vicenç Navarro

Catedràtic de Ciències Polítiques i Polítiques Públiques

Universitat Pompeu Fabra

3 de març del 2020

És conegut entre els estudiosos de la **situació de la dona a Europa que on aquesta té menys poder i menys drets és al sud del continent, inclosa Espanya**. Si analitzem els drets laborals, socials i polítics de la dona als països europeus, veiem que **aquests drets són més grans als països del nord d'Europa i menors als països mediterranis**. Una de les conseqüències d'aquest menor poder és l'**escassíssim desenvolupament dels serveis d'ajuda a les famílies (i dir "famílies" al sud d'Europa equival a dir "dones")**, que inclouen primordialment les **escoles bressol i els serveis d'atenció a les persones dependents (és a dir, la gent gran i persones amb discapacitats)**. En realitat, ha estat l'existència d'aquests serveis als països nòrdics el que ha permès a les **dones escandinaves incorporar-se al mercat de treball, al poder**

conciliar el seu projecte professional amb les seves responsabilitats familiars, la qual cosa ha estat, al seu torn, facilitada per la revolució cultural en la mentalitat de l'home, que s'ha fet corresponsable en aquest àmbit, i les dades parlen per si mateixes. L'home escandinau és el que dedica més hores a les tasques familiars, que inclouen la cura dels fills i filles i de les persones amb discapacitat, així com a l'atenció a les tasques domèstiques com ara cuinar i ocupar-se de la neteja de la llar. I els homes del sud són els que menys hores hi dediquen. **Així, segons dades del *European Institute for Gender Equality* del 2018, la diferència entre el temps que dedica la dona sueca a les tasques de la llar i l'home és de 3,6 hores; mentrestant, a Espanya aquesta diferència és de 8,6 hores.** És també als països nòrdics on el percentatge de les dones al mercat de treball és més gran, i és menor als països del sud. **Així, segons Eurostat, a Suècia un 84,8% de les dones de 20 a 64 anys estaven treballant o buscant feina l'any 2018, un percentatge que en el cas espanyol era només del 73,2%.**

Als països nòrdics, i molt en particular, als països escandinaus, **les escoles bressol i els serveis domiciliaris a les persones amb dependència** es financen principalment amb fons públics –govern central, regional i local (i també amb el copagament dels usuaris)– com a part d'un dret de ciutadania **(és a dir, que són serveis universals per a tota la població en lloc de serveis assistencials adreçats**

només a les persones amb menys recursos). I aquests serveis complementen els altres grans pilars del seu Estat del Benestar, és a dir, el dret d'accés a la sanitat, el dret a l'accés a l'educació, i el dret a la jubilació. És per això que se'ls coneix com el 4t pilar del benestar.

L'educació dels nens i nenes (i dels/de les adolescents)

Les escoles bressol han d'incloure les intervencions encaminades a educar els nens i nenes com a futurs integrants de la societat, i haurien d'aplicar una concepció àmplia del que és la seva educació. Això implicaria un canvi d'actitud i concepció en el desenvolupament d'aquest nivell d'educació, avui excessivament conservadora, que no permet el complet desenvolupament emocional i intel·lectual dels nens i nenes. **Aquestes limitacions es mostren clarament quan es defineixen aquestes escoles com a "guarderies", fet que transmet una concepció retrògrada que sembla assumir que la seva principal missió és la de l'aparcament dels nens i nenes, mentre les seves mares treballen". En realitat, tota l'evidència científica mostra que aquestes escoles bressol, des de ben petits, de 0 a 3 anys, són clau per al seu desenvolupament emocional i intel·lectual. **No cal dir que les mares i els pares han de ser els principals protagonistes en aquesta funció educativa, però necessiten ser complementats, des de****

ben aviat (a mitjans o finals del primer any), per aquestes escoles bressol. L'educació proveïda només per les mares i els pares (característica de les societats conservadores de cultura religiosa) no és prou per a un nen o nena. **Els estudis científics mostren l'enorme necessitat que els nens i nenes es comencin a socialitzar des de ben petits i les seves necessitats educatives, emocionals i culturals siguin ateses professionalment.**

Una extensió d'aquesta dimensió del 4t pilar del benestar són els serveis educatius adreçats als i les joves i adolescents, que estan condicionats en gran mesura per l'educació rebuda pels nens i nenes. **És a la infància a on es configuren una gran part de les actituds i valors dels i les adolescents. La socialització segons rols de gènere (masculí i femení) hauria de ser eliminada en aquesta etapa infantil.** Un dels aspectes que més em va impressionar de l'Estat del Benestar a Suècia (país que conec bé per haver-hi viscut durant el meu llarg exili i tenir-hi família) en la meva primera visita a aquell Estat va ser veure nens jugant amb nines i nenes jugant amb camions a les seves escoles bressol, fet que trencava amb els models tradicionals que existien (i que continuen existint a Espanya). També em va impressionar que als nens i nenes se'ls ensenyava a preparar menjar senzill, que trencava amb la percepció (encara avui existent a Espanya) que *"això de cuinar és per a les dones"*. **Avui, a Espanya, la gran majoria d'homes joves no saben cuinar i no han vist mai**

aquesta activitat com a part del seu desenvolupament, ja que aquesta és una funció assignada històricament a la dona. També hi contribueix que siguin cuidats per les seves mares, de mitjana, fins als 29 anys, que és quan s'independitzen i/o es casen, i passen a ser cuidats per les seves dones o parelles. Aquesta situació és profundament perjudicial per a tothom que en pateix les conseqüències. És cert que s'han produït canvis significatius a Espanya, **però queda moltíssima feina per fer.**

L'escàs desenvolupament de l'atenció a la gent gran i a les persones dependents

La segona dimensió del 4t pilar del benestar són els serveis socials, i molt específicament els serveis a la gent gran (i a les persones amb dependència). Aquests serveis s'haurien de basar en **una altra manera de veure l'ancianitat, i trencar amb la discriminació per edat, molt comuna a Espanya i que determina dos dels principals problemes que pateix la gent gran: la seva soledat i la seva discriminació.** Aquesta situació ha assolit unes dimensions alarmants, la qual cosa exigeix un **redisseny de la societat per evitar tanta marginació i discriminació.** És en aquest canvi que **Espanya està molt endarrerida.** De nou, alguns experiments molt interessants **(com ara condicionar el disseny dels blocs de pisos de manera que hi hagi un mix d'edats)** estan tenint lloc als països escandinaus. **I també s'hauria de canviar**

la imatge de l'ancianitat, en què es confon amb antic i/o antiquat. Avui, als EUA, el polític que mobilitza més els joves, Bernie Sanders, és un ancià. I seria aconsellable també que es deixés d'anomenar la gent gran "avis", terme amb què s'intenta (en teoria) ser afectuós (com també ho intenten ser els compliments a les dones) però que és poc respectuós. Sempre recordaré **el meu pare**, persona que va patir repressió durant la dictadura amb una enorme dignitat, que **quan l'anomenaven "avi" responia, sense enfadar-se, però amb contundència "a mi m'agrada que em diguin avi els meus nets, però no vostè. Digui'm Sr. Vicenç"**.

I també cal acabar amb l'excessiva projecció i difusió d'uns cànons de bellesa monopolitzats per allò eròtic i juvenil. Als països llatins, profundament masclistes, fins i tot les persones que presenten la informació meteorològica (normalment dones) han d'aparèixer vestides de forma sexy i amb un gran escot. A Suècia hi ha dones d'edat que presenten el temps o les notícies. L'erotisme juvenil mediàtic és una de les moltes opressions que pateixen les dones i la gent gran.

El subdesenvolupament social d'Espanya és conseqüència del limitat poder de la dona

L'escassetat dels serveis que componen el 4t pilar del benestar, que afecta negativament les dones, també perjudica tota la família i, per tant, els homes i tota la societat, i és una de les causes del subdesenvolupament social i econòmic del país. **La qualitat de vida de les dones i de les famílies a Espanya és molt millorable. La dona al nostre país té tres vegades més de malalties derivades de l'estrès que l'home, la qual cosa és fàcil d'entendre, ja que cuida els nens i les nenes, els i les joves que viuen a casa fins als 29 anys, els marits o parelles, i la gent gran. I el 67% també es troba ocupada al mercat de treball. És previsible, també, que Espanya tingui una de les taxes de fertilitat més baixes del món (1,26 fills/es per dona), molt més baixa que els països escandinaus, com ara Finlàndia, amb una taxa de fertilitat de 1,41 fills/es per dona, o Suècia, amb 1,76 fills/es per dona (la segona més alta de la UE-28).** I, per si això no fos poc, el seu lligam (simbòlicament parlant) a les seves responsabilitats familiars no li permet integrar-se fàcilment al mercat de treball, **fet que contribueix al gran problema econòmic que existeix a Espanya: l'escassa proporció de la població que treballa. En realitat, si Espanya tingués el mateix percentatge de dones de 20 a 64 anys al mercat de treball que té avui Suècia (84,8%), tindria 1,65 milions més de dones actives, que crearien riquesa. La pobresa infantil a Espanya es basa, en part, en aquesta realitat, que explicaré més endavant en aquest article.**

Per què les dones escandinaves tenen el que no tenen les espanyoles? La importància del context polític

La resposta a aquesta pregunta és fàcil: el fet que tinguin aquests drets és perquè **partits progressistes (predominantment d'esquerres) han governat aquests països durant la major part del període posterior a la II Guerra Mundial**. El context polític és el factor determinant en el desenvolupament d'aquestes polítiques públiques. Les coalicions de partits d'esquerres i progressistes han estat sensibles a tot tipus d'explotació, inclosa l'explotació de gènere, a més de l'explotació de classe. **I la ideologia socialista facilita la connexió entre les estratègies d'alliberament dins de les classes populars, de les quals aquests partits són representants. Aquest domini de les esquerres no s'ha produït als països del sud, on és urgent i necessari que el moviment feminista articuli la seva estratègia d'alliberament de gènere amb l'alliberament de classe, ja que la majoria de dones són de classe treballadora.** En altres articles he assenyalat que **el feminisme socialista és diferent del feminisme neoliberal predominant als EUA (veure el meu article "¿Cuál debería ser el objetivo de un proyecto emancipador? La relación entre las diferentes formas de explotación", publicat al gener del 2020).**

La debilitat de les esquerres és la causa que les dones més oprimides a Espanya siguin les dones de classe treballadora

Hi ha classes socials entre les dones. Hi ha dones burgeses, petitburgeses, de classe mitjana i de classe treballadora. I la majoria de dones pertanyen a la classe treballadora i a les classes mitjanes de renda baixa. Per això cal considerar que, per a aquesta majoria, al masclisme (que les oprimeix) cal afegir-hi el classisme (molt estès als països del sud d'Europa), classisme de què també són víctimes els homes de la mateixa classe que, com a membres, comparteixen formes d'explotació conjuntes. Cal tenir-ho en compte, ja que a la **necessària demanda que es corregeixi la bretxa salarial entre dones i homes al mercat de treball, cal afegir-hi la correcció en l'escassa compensació salarial d'ambdós, dones i homes. La reducció de la bretxa salarial resol part del problema, però no tot el problema dels escassos ingressos de la dona, ja que els salaris a Espanya són molt baixos, en realitat, dels més baixos de la UE-15. Això explica que l'ingrés familiar net mitjà (en paritat de poder de compra, PPS) en el cas d'Espanya sigui també dels més baixos de la UE-15.** Amb 15.992 PPS, només supera Grècia (9.216 PPS) i Portugal (10.871 PPS), i queda lluny dels 19.525 PPS de la mitjana de la UE-15.

Les desigualtats de renda familiar són molt més grans que les desigualtats individuals de renda

Per això la dona que està en pitjors condicions és la dona que pertany a la classe treballadora (inclosa l'anomenada "mestressa de casa"). El gran augment de les desigualtats ha afectat sobretot la dona que pertany a aquesta classe, i això té conseqüències per a les famílies. La polarització de les rendes individuals es reproduïx com a polarització de les rendes familiars, polarització que fins i tot és més accentuada entre les famílies que entre les persones, ja que entre les dones de les classes socials de renda mitjana-alta i alta hi ha més dones casades i integrades en el mercat de treball, tenen menys divorcis, hi ha menys mares solteres, i tenen marits amb majors qualificació i salaris que les dones de classe treballadora. Per això aquesta polarització de rendes familiars és més accentuada que les diferències de renda individuals.

Aquesta situació és la causa de l'enorme pobresa infantil

Aquest creixement de les desigualtats de renda familiar explica que els nens, nenes i adolescents de famílies de classe treballadora (sobretot la no qualificada) cada cop estiguin més allunyats a nivell socioeconòmic dels seus homòlegs en les classes de renda superior, per la qual cosa es debiliten les

possibilitats de l'ascens social que permetria la famosa igualtat d'oportunitats, que s'hauria de donar però que no existeix. I entre aquestes possibilitats estan els recursos intel·lectuals i culturals que expliquen que en els resultats de l'estudi PISA, Espanya tingui resultats molt dispars segons la classe social de la família, i és un problema greu, no només l'elevat nivell de pobresa infantil (gairebé el 30%), sinó també la seva estabilitat i constància.

Dins d'aquesta categoria, l'econòmicament i social més perjudicada és la dona, mare soltera que pertany a la classe obrera, situació que pràcticament no es dona als països escandinaus. No sorprèn, doncs, que la pobresa, inclosa la infantil (que s'està estancant), sigui molt més gran a Espanya que a Suècia, per exemple. D'aquí es deriva l'enorme importància que no només es redueixi la bretxa salarial, sinó que també augmenti el nivell salarial (de les dones i dels homes), així com que s'ajudi **la dona a integrar-se al mercat de treball mitjançant l'establiment del 4t pilar del benestar**, per a la qual cosa l'existència d'escoles bressol és fonamental. **Aquesta intervenció pública és molt important per corregir el dèficit cultural i intel·lectual dels nens, nenes, joves i adolescents, començant en la primera infància:** la necessària atenció maternal i paternal s'ha d'acompanyar –com he assenyalat abans- amb l'educació, començant amb les escoles bressol,

no només a partir dels 3 anys, sinó abans. En aquest sentit, és espectacular la diferència entre el percentatge de nens de 0-3 anys en aquestes escoles si comparem els països escandinaus (55% a Dinamarca, 47% a Suècia) amb Espanya (36%). I el que també és espectacular és la diferència entre el número de nens i nenes per cuidador i docent, així com la formació professional d'aquests últims.

L'urgent i necessari establiment del 4t pilar de l'Estat del Benestar

L'elecció d'un nou govern d'esquerres, amb notable sensibilitat social, hauria de ser l'oportunitat per corregir l'enorme endarreriment social d'Espanya (veure el meu llibre *El subdesarrollo social de España. Causas y consecuencias*, Anagrama, 2006), que és fins i tot més accentuat en els serveis adreçats a les famílies, fet que afecta amb gran intensitat a Espanya la qualitat de vida de les dones. Aquest subdesenvolupament es deu a l'enorme conservadorisme que encara existeix en aquest país, conseqüència del gran **domini de les dretes en la vida política durant més de vuitanta anys. Aquest conservadorisme és el resultat de quaranta anys d'una de les dictadures més cruels, repressives i reaccionàries que hi hagi hagut mai a Europa. No és sorprenent, doncs, que al sud d'Europa hi hagi aquest endarreriment en el desenvolupament dels drets socials de**

la dona, ja que en aquesta zona les dictadures feixistes i feixistoides han governat durant llargs períodes de temps. En el cas d'Espanya, la dictadura va acabar amb una de les èpoques d'aquest país –la II República– durant la qual es va millorar d'una manera molt notable la situació de la dona, i es va convertir en punt de referència a nivell europeu.

La recuperació de la democràcia va permetre canvis enormement positius per a la qualitat de vida de les famílies, canvis liderats en la seva majoria per les esquerres del país. Entre aquests canvis, un dels més importants va ser l'establiment del Servei Nacional de Salut. Però la incorporació del neoliberalisme a l'argumentari i pràctiques polítiques dels corrents majoritaris dins de les esquerres va endarrerir i fins i tot va revertir alguns d'aquests canvis. Per això és essencial que, a més a més de revertir aquests retrocessos, s'ampliï aquest Estat del Benestar per millorar la qualitat de vida de les dones, dels homes, dels nens i nenes, dels i les joves i de la gent gran. Però això no passarà sense mobilitzacions i la pressió popular. La democràcia representativa requereix de formes directes de pressió que neutralitzin la influència dels lobbies conservadors que configuren el procés de decisió dels governs. La història d'Espanya n'està plena d'exemples.